

Aile Kurumunun Dönüşümü ve Diyanet Fetvalarındaki Değişimler: Toplumsal Değerlerin Dini Söyleme Yansıması

The Transformation of the Family Institution and Changes in Religious Fatwas: The Reflection of Societal Values on Religious Discourse

Amine Nuriye Çıtırık*

Öz

Bu çalışma, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu (DİYK) tarafından yayımlanan *Fetvalar* kitaplarının aile hayatı bölümündeki soru-cevap metinlerini inceleyerek, zamanla aile sorunlarına ilişkin dini rehberliğin nasıl evrildiğini ve toplumsal değişimlere verdiği yanıtları analiz etmektedir. 2015, 2020 ve 2025 yıllarına ait *Fetvalar* kitapları, toplumsal dönüşümlerin dini söyleme nasıl yansıdığını ve aile kurumu üzerindeki etkilerini gözler önüne sermektedir. Araştırma, bu üç dönemdeki fetvaları içerik analizi yöntemiyle inceleyerek, aile kurumunun evrimini ve toplumsal değişimlerin dini rehberlik üzerindeki etkilerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, her üç dönemde de aile hayatına dair soruların sürekliliğini, dilin evrimini ve toplumsal normlardaki değişimleri mercek altına almaktadır. 2015 yılına ait fetvalarda aileye dair sorular, genellikle evlilik, boşanma, mehir gibi temel dini ve fıkıh konuları üzerine odaklanmıştır. Bu dönemdeki sorular, daha çok geleneksel dini kurallara ve toplumsal normlara odaklanmış olup toplumsal değişimlere duyarlılık açısından sınırlı kalmıştır. 2020 yılına gelindiğinde ise COVID-19 pandemisi gibi küresel olayların etkisiyle boşanma, kadın hakları, ekonomik eşitsizlik gibi toplumsal sorunlar daha fazla gündeme gelmiştir. Pandeminin yol açtığı aile içindeki gerilimler ve ekonomik zorluklar, fetva sorularının daha derinlemesine ve kapsamlı bir biçimde sorulmasına neden olmuştur. 2025 yılına gelindiğinde ise fetvalar daha akademik bir dille yazılmaya başlanmış, hukuki ve dini analizlerin iç içe geçtiği, toplumsal farkındalıkları vurgulayan bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu dönem toplumsal eşitlik, kadının ekonomik hakları ve sosyal güvenlik gibi modern hukukla ilgili meselelerin ön plana çıktığı bir dönemi yansıtmaktadır. Makale fetva dilindeki evrimi de detaylı bir şekilde incelemiştir. 2015 yılı fetvalarında kullanılan dil, halk diline yakın ve daha yüzeysel açıklamalar içerirken, 2025 yılı fetvalarında kullanılan dil sadeleşmiş ve daha teknik bir hale gelmiştir. Bu dilsel sadeleşme, fetvaların

Değerlendirme / Evaluation

Bu makale en az iki hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik uygulamasıyla değerlendirilmiştir. / This article is subject to double-blind peer-review evaluation by at least two reviewers.

İntihal / Plagiarism

Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

Yayıncı / Published by

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University.

Etik Beyan / Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. It is declared that scientific and ethical principles have been followed

while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Amine Nuriye Çıtırık).

Yapay Zeka Etik Beyanı / Artificial Intelligence Ethical Statement

Yazar bu makalenin hazırlanma sürecinin hiç bir aşamasında yapay zekadan faydalanılmadığını, bu konuda tüm sorumluluğun kendisine (kendilerine) ait olduğunu beyan etmektedir. / The author declares that artificial intelligence was not utilized at any stage of the preparation process of this article and accepts full responsibility in this regard.

Lisans Bilgisi / Lisence Information

Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

* Dr., Serbest Araştırmacı, PhD., Independet Researcher, ncitirik@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0590-727X>

Atıf / Citation: Çıtırık, Amine Nuriye. "Aile Kurumunun Dönüşümü ve Diyanet Fetvalarındaki Değişimler: Toplumsal Değerlerin Dini Söyleme Yansıması". *UMDE Dini Tetkikler Dergisi* 8/2 (Aralık/December 2025), 295-311. <https://doi.org/10.54122/umde.1783591>

daha geniş bir kitleye hitap etme amacı güttüğünü ve dini bilgilerin daha anlaşılır bir şekilde sunulmaya çalışıldığını göstermektedir. Ayrıca, kadın hakları ve toplumsal eşitlik gibi konularda soruların artması, toplumsal dönüşümlerin fetva içeriklerine nasıl etki ettiğini ortaya koymaktadır. Özellikle boşanma ve nafaka gibi konulara yönelik soruların sayısındaki artış, toplumun bu meselelerde daha fazla dini rehberlik arayışına girdiğini göstermektedir. Fetvaların içeriksel evrimi, temel dini ve fıkıh konularının sürekliliği ile toplumsal değişimlere uyum sağlama çabasının birleşimi olarak şekillenmiştir. Aileye dair sorular, özellikle evlilik öncesi ve boşanma konularında her üç dönemde de benzerlikler gösterse de bu sorulara verilen cevaplar zamanla daha derinlemesine ve detaylı hale gelmiştir. Örneğin, 2025 yılına ait fetvalarda boşanma, kadının hakları, nafaka gibi konular daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmış, bu da dini rehberliğin modern toplumsal ihtiyaçlara nasıl adapte olduğunu ortaya koymuştur. Sonuç olarak bu çalışma, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın fetvalarının sadece dini meseleleri ele almakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal değişimlere paralel olarak dini ve hukuki analizleri birleştirerek toplumu modern sorunlara dair bilgilendirmeye çalıştığını göstermektedir. Fetvalarda dilsel sadeleşme ve toplumsal farkındalıkların artması, Diyanet'in dini rehberliğini, sadece dini kuralları açıklayan bir metin olmaktan çıkarıp, toplumsal değişimlerle uyumlu bir rehberlik aracına dönüştürmüştür. Bu süreç Diyanet'in dini ve toplumsal sorumluluklarını nasıl yeniden yapılandığı ve toplumsal gerçekliklere nasıl adapte olduğunu gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Din İşleri Yüksek Kurulu, Fetva Kitapları, Toplumsal Değişim, Aile ve Dini Rehberlik, Evlilik, Boşanma

Abstract

This study examines the question-and-answer texts in the family life section of the Fatwas books published by the Turkish Religious Affairs High Council of the Presidency of Religious Affairs, analysing how religious guidance on family issues has evolved over time and how it has responded to social changes. The Fatwas Books from the years 2015, 2020, and 2025 reveal how societal transformations are reflected in religious discourse and their impacts on the family institution. The research aims to determine the evolution of the family institution and the effects of social change on religious guidance by analysing the fatwas from these three periods using content analysis methods. The study scrutinizes the continuity of questions related to family life, the evolution of language, and shifts in societal norms across all three periods. The fatwas from 2015 primarily focused on fundamental religious and jurisprudence issues such as marriage, divorce, and dower. The questions in this period were largely centred on traditional religious rules and social norms, showing limited sensitivity to societal changes. By 2020, influenced by global events like the COVID-19 pandemic, societal issues such as divorce, women's rights, and economic inequality came to the fore more prominently. The tensions within families and economic hardships caused by the pandemic led to questions being posed in a more in-depth and comprehensive manner. By 2025, fatwas began to be written in a more academic language, adopting an approach that emphasized social awareness and intertwined legal and religious analysis. This period reflects a time when issues related to modern law, such as social equality, women's economic rights, and social security, came to the fore. The present article also provides a detailed examination of the evolution in the language of the fatwas. While the language used in the 2015 fatwas was closer to colloquial speech and contained more superficial explanations, the language in the 2025 fatwas became simplified and more technical. This linguistic simplification indicates an aim to address a wider audience and an effort to present religious knowledge in a more comprehensible way. Furthermore, the increase in questions on topics such as women's rights and social equality demonstrates how societal transformations influence fatwa content. In particular, the increase in the number of questions on issues such as divorce and alimony indicate that society is seeking more religious guidance on these matters. The content evolution of the fatwas has been shaped by a combination of the continuity of fundamental religious and jurisprudence issues and an effort to adapt to societal changes. Although questions concerning the family, particularly those about pre-marriage and divorce, show similarities across all three periods, the answers provided have become progressively more profound and detailed over time. For instance, in the 2025 fatwas, issues such as divorce, women's rights, and alimony were addressed in greater detail, demonstrating how religious guidance has adapted to modern societal needs. In conclusion, this study shows that the fatwas of the Presidency of Religious Affairs not only address religious issues but also combine religious and legal analyses in parallel with social changes, striving to inform society about modern issues. The linguistic simplification and increased societal awareness within the fatwas have transformed the institution's religious guidance from a text merely explaining religious rules into a guidance tool that is harmonized with societal transformations. This process reveals how the Presidency has restructured its religious and societal responsibilities and adapted to social realities.

Keywords: Islamic Law, High Council of Religious Affairs, Fatwa Books, Social Change, Family and Religious Guidance, Marriage, Divorce

Giriş

Toplumsal değişim, sosyolojik bir bakış açısıyla, her toplumun doğal bir özelliği olarak toplumsal yapının evrimleşmesi ve zaman içinde dönüşmesi sürecini ifade eder. Başka bir deyişle her toplum, kendi dinamikleri ve yapısal özellikleri doğrultusunda değişim süreçlerinin içine girer ve bu süreçler, toplumsal yapının sürekliliğini ve evrimini sağlamak adına kaçınılmaz bir süreçtir.¹ Aile kurumu, toplumsal yapıdaki dönüşümün en belirgin etkilerini yaşayan temel birimlerden biridir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayımladığı fetva soru-cevap metinleri, bu dönüşümün dini söyleme ve toplumsal sorulara nasıl yansındığını incelemek açısından önemli bir kaynaktır. Bu makale evlilik, boşanma, mehir ve koruyucu aile gibi aile hayatına ilişkin konularda, 2015, 2020 ve 2025 yıllarına ait fetva kitaplarında yer alan soru ve cevapları analiz ederek, Diyanet'e yöneltilen sorular aracılığıyla aile sorunlarının zaman içerisindeki dönüşümünü ve bu dönüşümün fetva sorularının içeriğine nasıl yansındığını incelemeyi amaçlamaktadır. Modernleşen toplumda aile kurumu, toplumsal değişimlerin etkisiyle önemli bir dönüşüm geçirmektedir. Geleneksel yaşam biçimlerinden uzaklaşma ve yeni sosyal normların ortaya çıkması, dini soruların niteliği ve içeriği üzerinde belirgin değişiklikler yaratmaktadır. Bu bağlamda Din İşleri Yüksek Kurulu'na (DİYK) yöneltilen aile hayatına dair soruların 2015, 2020 ve 2025 yıllarında hangi konularda süreklilik gösterdiği ve on beş yıllık süreç içerisinde hangi konularda değişimler yaşandığı incelendiğinde, aile kurumunun evrimi ve toplumsal değişimlerin fetvalara nasıl yansındığına dair bir fikir vermiş olacaktır. Bu çalışma aynı zamanda dini rehberliğin temel prensiplerdeki sürekliliğini ve gündelik yaşamın getirdiği yeni sorunlara dilsel evrim ve içerik değişimleri üzerinden, Diyanet'in fetvalarının toplumsal sorunlara nasıl yanıt verdiğini ve modern toplumu nasıl şekillendirdiğini anlamaya yönelik derinlemesine bir bakış açısı sunmaktadır. Bu bağlamda fetva kitapları sadece dini hüküm vermekle kalmamış, aynı zamanda toplumsal değişimlere yanıt veren dinamik bir rehberlik işlevi görmüştür.

Aile, dini rehberlik, toplumsal değişim birbirini etkileyen ve dönüştüren alanlar olarak akademik araştırmaların odak noktalarından biridir. Aile kurumu, toplumsal değişimlere uyum sağlamak zorunda kalırken dini rehberlik de bu değişimlere paralel bir şekilde evrim geçirmektedir. Bu bağlamda yapılan çalışmalar, toplumsal değişimlerin aile yapısı ve dini rehberlik üzerindeki etkilerini, dini otoritelerin toplumsal sorunlara nasıl yanıt verdiğini incelemektedir. Türk ailesinin yapısı, tarihsel ve kültürel bağlamda sosyolojik bir önem taşımaktadır. Çelik, Türk ailesinin geleneksel dini işlevlerinin modernleşme süreciyle birlikte nasıl değiştiğini incelemiş ve bu değişimin, dinin aile içindeki rolünü zayıflatarak bireysel algıların ve yorumların ön plana çıkmasına yol açtığını belirtmiştir. Modernleşme süreçleriyle ailedeki dini normların yerini bireysel dini inançların almaya başladığını vurgulamıştır. Özellikle köyden kente göç eden ailelerde, geleneksel aile yapısının modern toplumun ihtiyaçlarına göre evrilirken dini ritüellerin büyük ölçüde korunduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca ailenin dini rolü toplumsal değişimlere karşı bir tampon işlevi görmeye devam etmekte ancak bu işlev giderek bireysel düzeye çekilmektedir. Kadın haklarındaki gelişmeler, eşitlik ve boşanma oranlarındaki artış gibi toplumsal değişimlerle birlikte, ailedeki dini pratiklerin de bireysel tercihlere dayalı olarak şekillendiği bir süreç yaşanmaktadır. Bu bağlamda Türk ailesindeki dönüşüm, geleneksel değerlerin modern değerlerle harmanlanarak dinî yaşam ve aile yapısındaki farklılaşmayı ortaya koymaktadır.² Balıkcı 2025 yılında 'Aile ve Manevi Destek Hizmetlerinin Fonksiyonları Üzerine Nitel Bir Çözümleme' adındaki araştırmasında aile içindeki manevi destek hizmetlerinin fonksiyonlarını ve toplumsal farkındalık sağlama amacıyla yapılan dini, sosyal ve kültürel etkinliklerin önemini ele almıştır. Bu çalışma, manevi destek hizmetlerinin toplumsal değişimlere nasıl uyum sağladığını ve toplumsal farkındalık yaratma işlevine katkısını vurgulamaktadır. Balıkcı, manevi destek hizmetlerinin toplumsal dinamiklere nasıl entegre olduğunu ve bu hizmetlerin aile içindeki toplumsal sorunlara nasıl yanıt verdiğini araştırmaktadır.³

DİYK'in fetvalarındaki değişimler üzerine yapılan araştırmalar da literatürde önemli bir yer tutmaktadır. Yücel 'Fetvanın Değişim Gereçlerine Güncel Bir Bakış' başlıklı araştırmasında, fetva değişimlerinin toplumsal bağlamda nasıl şekillendiğini ve Din İşleri Yüksek Kurulu'nun fetvalarındaki dilsel ve içeriksel değişimleri incelemiştir. Yücel, fetvaların toplumsal değişimlerle nasıl uyum sağladığını, toplumsal

1 Ejder Okumuş, "Toplumsal Değişim ve Din", *Din Sosyolojisi El Kitabı* ed. Niyazi Akyüz vd. (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 271.

2 Celaleddin Çelik, "Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din Paradigmatik Anlam ve İşlev Farklılaşması", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 8 (2010), 25-35.

3 Ayşe Betül Balıkcı, "Aile ve Manevi Destek Hizmetlerinin Fonksiyonları Üzerine Nitel Bir Çözümleme", *İlahiyat* 14 (Haziran 2025), 137-157.

faktörlerin fetva içeriklerini nasıl şekillendirdiğini tartışmaktadır. Çalışma DİYK'in fetvalarındaki değişimlerin toplumsal etkilerini ortaya koymaktadır. ⁴ Kurt 'Fetvada Değişim Açısından Hanefi Mezhebinde İnsan Bedeni ile İlgili Fetvaların Tahlili' adlı araştırmasında, Hanefi mezhebi özelinde insan bedeniyle ilgili fetvaların tarihsel süreçteki değişimini ele almıştır. Kurt, fetvaların zamanla toplumsal, hukuki ve dini bağlamda nasıl dönüştüğünü, özellikle modern toplumun yeni sorunları karşısında dinî otoritelerin bu fetvaları nasıl güncellediğini tartışmaktadır. Bu çalışma, toplumsal değişimlerin fetvalara olan etkilerini anlamada önemli bir kaynak oluşturmaktadır. ⁵ Hallaq, 'Fetvalardan Fûrûa: İslâm Fûrû-i Fıkhında Gelişim ve Değişme' adıyla Türkçe'ye çevrilen makalesinde, fıkıh külliyyatındaki fetvaların zamanla nasıl güncellenerek toplumsal değişimlere uyum sağladığını tartışmaktadır. Yazar fetvaların eski el kitaplarından modern fıkıh külliyyatlarına nasıl entegre olduğunu, hukuki değişimlere nasıl katkı sağladığını belirtmektedir. Bu çalışma, fıkıh ilminin gelişimi ile toplumsal olayların nasıl paralel bir şekilde dönüştüğünü incelemektedir. ⁶

Yenice ve Bektaş, 'Türkiye'de Şeri Yönetişim: Din İşleri Yüksek Kurulu Örneği' başlıklı çalışmalarında, Din İşleri Yüksek Kurulu'nun toplumsal değişimlere verdiği yanıtları incelemiş ve şeri yönetim bağlamında verilen fetvaların toplumsal sorunlarla nasıl ilişkilendiğini araştırmışlardır. Yenice ve Bektaş, özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın toplumsal ihtiyaçlara nasıl uyum sağladığını ele almaktadır. ⁷

Bu literatür, toplumsal değişimlerin aile yapısı, dini rehberlik ve dini otoritelerin toplumsal sorunlara nasıl yanıt verdiği konusundaki etkilerini derinlemesine incelemektedir. Çelik değişen aile yapısını ele alırken Balıkcı, toplumsal değişimlerin aile içindeki dini rehberlik üzerindeki etkilerini tartışırken; Yücel, Hallaq, Yenice & Bektaş ve Kurt'un çalışmaları ise, dini otoritelerin toplumsal dinamiklerle olan ilişkisini ve fetvalardaki değişimlerin toplumsal etkilerini incelemiştir.

Çoğu literatür çalışması, aile yapısındaki toplumsal dönüşümlerin dini rehberlik üzerindeki etkilerini genel hatlarıyla tartışmakta kalırken, bu çalışma, özellikle DİYK'in *Fetvalar* kitaplarında yer alan aile hayatına dair soruların evrimini sistematik bir şekilde incelemektedir. 2015, 2020 ve 2025 yıllarına ait *Fetvalar* kitaplarının içerik analizi yöntemiyle ele alınması, bu çalışmayı diğerlerinden ayıran temel özelliktir. Bu sayede, toplumsal değişimlerin dinî rehberlik üzerindeki etkileri yalnızca teorik olarak değil, somut verilere dayalı bir şekilde ortaya konulmuştur.

Önceki literatürdeki araştırmalar, genellikle toplumsal değişimlerin genel hatlarıyla ele alındığı ve dini otoritelerin bu değişimlere nasıl yanıt verdiği üzerine yoğunlaşmaktadır. Ancak DİYK'e ait *Fetvalar* kitaplarına dair özgül bir inceleme bulunmamaktadır. Bu bağlamda bu çalışma, yalnızca toplumsal değişimlerin fetvalara yansımaları ele almakla kalmamış aynı zamanda *Fetvalar* kitaplarındaki dilsel evrimi de analiz etmiştir. Fetvalardaki dildeki sadeleşme ve daha teknik bir hale gelmesi, hem dini bilgi aktarımını daha geniş bir kitleye ulaştırmayı hem de toplumsal farkındalıkları vurgulamayı amaçlayan bir dönüşümün göstergesidir.

2020 ve 2025 yıllarına ait fetvalar, pandeminin yol açtığı ekonomik eşitsizlikler ve aile içindeki gerilimler gibi toplumsal sorunların etkisiyle daha derinlemesine sorulara ve tartışmalara yer vermektedir. Toplumsal eşitlik, kadın hakları ve boşanma gibi modern toplumsal sorunların fetvalar kitaplarında giderek daha fazla yer bulması bu durumu açıkça yansıtmaktadır. Bu çalışma dinî metinlerin toplumsal dönüşüm süreçlerine nasıl uyum sağladığını ve toplumsal sorunlara dair daha kapsamlı bir anlayış geliştirilmesine nasıl katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır. Araştırma DİYK'in *Fetvalar* kitaplarına dayalı olarak toplumsal değişimlerin dini rehberlik üzerindeki etkilerini somut bir biçimde ortaya koyan ve literatürdeki boşlukları dolduran bir araştırma olarak konuyu ele almaktadır. Fetvalardaki dilsel evrim, toplumsal farkındalıkların artması ve dini analizlerin modern sosyal ihtiyaçlarla uyum sağlama çabası, bu araştırmanın literatüre katkı sağlayabileceğini göstermektedir.

4 Fatih Yücel, "Fetvanın Değişim Gerekçelerine Güncel Bir Bakış -Din İşleri Yüksek Kurulu Karar ve Fetvaları Örneği", *Diyanet İlmî Dergi* 58 (2022), 1125-1156.

5 Rahmet Kurt, "Fetvada Değişim Açısından Hanefi Mezhebinde İnsan Bedeni ile İlgili Fetvaların Tahlili" (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 51-93.

6 Wael B. Hallaq, "Fetvalardan Fûrûa: İslâm Fûrû-i Fıkhında Gelişim ve Değişme", çev. Muharrem Midilli, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 41 (Haziran 2023), 262.

7 Ali Can Yenice, İsmail Bektaş, "Türkiye'de Şeri Yönetişim: Din İşleri Yüksek Kurulu Örneği", *İnsan ve Toplum* 12/4 (2022), 115.

Araştırma, nitelaraştırma yöntemi⁸ ile (DİYK) 2015, 2020 ve 2025 yıllarında yayımlanan *Fetvalar* kitaplarındaki aile hayatına ilişkin soru-cevap metinlerini incelemeyi amaçlamaktadır. İncelenen dokümanlar, her üç yıla ait DİYK *Fetvalar* kitaplarından alınmıştır ve analiz süreci içerik analizi⁹ yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında yalnızca aile hayatına dair sorular seçilerek veri havuzu oluşturulmuştur. İçerik analizi üç aşamalı bir süreçten oluşmaktadır. İlk aşama, tematik kodlama ve karşılaştırma sürecidir; burada veriler, ana temalar ve alt kategoriler doğrultusunda kodlanmıştır. Bu kodlanan veriler 2015, 2020 ve 2025 yılları arasındaki benzerlikler ve farklar açısından karşılaştırmalı bir şekilde incelenmiştir. Evlilik öncesi, evlilik, boşanma, nafaka ve tazminat gibi ana temalar üzerinden karşılaştırmalar yapılmıştır. İkinci aşama, değişim ve süreklilik tespitini içermektedir. Soruların toplumsal değişimlere bağlı olarak nasıl değiştiği yönüyle gruplandırılmıştır. Bu aşamada, soruların içerik değişimlerinin aile kurumundaki dönüşümle nasıl ilişkilendiği anlaşılmasına çalışılmaktadır. Üçüncü aşama ise dil ve kavram analizini içermektedir. Bu aşamada soruların dil yapısı, kullanılan dini terminoloji ve toplumsal normlara yapılan atıflar üzerinde durulmuş, farklı yıllarda aynı konuda sorulan sorular arasındaki dilsel farklar ile yeni kavramlar tespit edilmiştir. Bu analiz, toplumsal ve kültürel değişimlerin dini söyleme nasıl yansıdığını ortaya koymaktadır. Çalışmada 2015, 2020 ve 2025 yıllarına ait fetva kitapları seçilmiştir. 2015 yılı, fetva kitaplarının ilk basımının 2014 yılında yapılmasının ardından, aile hayatı ile ilgili soruların eklenerek yayımlandığı dönemi ifade etmektedir. 2020 yılı, COVID-19'un toplumsal yapıları ve aile içindeki dinamikleri derinden etkilediği bir süreç olarak belirlenmiştir. 2025 yılı ise, en güncel basım olup toplumsal değişimlerin ve aile yapısındaki dönüşümlerin daha belirgin hale geldiği bir dönemi temsil etmektedir. Bu yıllar, her biri beşer yıllık periyotlarla, aile kurumunun Diyanet fetvalarındaki dönüşümü ve toplumsal değişimlere verdiği yanıtları incelemek için anlamlı bir zaman dilimi sunmaktadır. Bu çalışma, yalnızca DİYK'in fetvalarına dayanmaktadır. Diğer dini otoriteler veya toplumsal görüşler üzerine bir inceleme yapılmamıştır. Dolayısıyla çalışma, yalnızca DİYK'in fetvalarına yönelik bir analiz sunmakta olup, diğer dinî yorumlar ve toplumsal anlayışlar üzerine yapılan araştırmalarla karşılaştırmalı bir değerlendirme sunmamaktadır.

Din İşleri Yüksek Kurulu: Tarihçesi, Yapısı, Görevleri, Fetva Kavramı ve Fetva Kitapları

Din İşleri Yüksek Kurulu (DİYK), DİB'e bağlı olarak faaliyet gösteren en üst düzey karar ve danışma organıdır.¹⁰ DİYK'in kökleri Osmanlı İmparatorluğu'na kadar uzanır. Osmanlı'da fetva verme yetkisi, Şeyhülislamlık makamına bağlıydı.¹¹ Cumhuriyetin ilk yıllarında, Şer'iyye ve Evkaf Vekaleti'ne bağlı olarak kurulan "Fetvâ Heyeti" ve "Tedkikât ve Te'lifât-ı İslâmiyye Heyeti" adıyla iki ayrı kurul tarafından yürütülüyordu. 3 Mart 1924'te çıkan yasayla Diyanet İşleri Reisliği bünyesinde söz konusu görevleri ifa için 8 üyeden oluşan "Müşavere Heyeti" kurulmuştur. Heyetin ismi 1950 yılında "Müşâvere ve Dinî Eserler İnceleme Kurulu" olarak değiştirilmiş, 2 Temmuz 1965 tarihinde yürürlüğe giren 633 sayılı Kanunla "Din İşleri Yüksek Kurulu" adını almıştır.¹² 1965'teki yasal düzenlemeyle, DİYK, halkın dini sorularına yanıt verme görevini üstlenmiştir.¹³ 2010'daki düzenlemelerle DİYK'in görevi, sadece dini konularda en yüksek karar ve danışma organı olma biçiminde tanımlanmıştır.¹⁴ DİYK'in yapısı, başkan, üyeler, uzmanlar ve yardımcılarından oluşan bir hiyerarşiye sahiptir. Din İşleri Yüksek Kurulu, Başkanlığın dini konularda en yüksek karar ve danışma organı olup on altı üyeden oluşur.¹⁵ DİYK'in önemli görevlerinden biri, halktan gelen dini soruları cevaplamak ve dini konularda kararlar almaktır. Ayrıca toplumsal değişimlere paralel olarak dini meseleleri ele almak, dini metinlerin doğru bir şekilde yorumlanmasını sağlamak ve bu doğrultuda fetvalar vermek DİYK'in sorumluluğundadır.¹⁶

8 John W. Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, çev. Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir (Ankara: Siyasal Kitapevi, 2020), 44.

9 Ali Yıldırım-Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2005), 227.

10 Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı" (Erişim 1 Mayıs 2017).

11 Ali Erbaş, "Diyanet İşleri Başkanlığı" *Türk Maarif Ansiklopedisi* (Erişim 21 Ağustos 2025).

12 DİYK "hakkımızda" (Erişim 21 Ağustos 2025).

13 Başkanlık Mevzuatı, K-1/1 (Erişim 21 Ağustos 2025).

14 Mustafa Bülent Dadaş, "Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulu'nun Fetva Siyaseti", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 13/25-26 (2015), 37-74.

15 DİYK Mevzuat (Erişim 21 Ağustos 2025).

16 Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Uygulama Genelgesi (Erişim 21 Ağustos 2025).

Fetva, İslam hukukunda bir müftü ya da fıkıh alimi tarafından verilen dini bir cevaptır.¹⁷ Genellikle bir kişinin dini inançları, ibadetleri, sosyal yaşantısı veya güncel sorunlarıyla ilgili sorulara yanıt verir. Fetvalar, esasen Kur'an ve Hadis gibi temel dini kaynaklara dayandırılır. Bunun yanı sıra fıkıh (İslam hukuku) ekollerinin görüşleri de dikkate alınarak oluşturulur. Fetva, halkın dini yaşamını yönlendiren ve dini sorunlara çözüm sunan bir araçtır. İslam hukukunda fetva, bir dini meseleyi net bir şekilde açıklamak için başvuru resmi bir beyan olarak kabul edilir. DİYK halktan gelen dini soruları değerlendirerek bu fetvaları oluşturur ve topluma resmi rehberlik sağlar. DİYK tarafından yayımlanan fetva kitapları, halkın dini sorularına verilen cevapların derlendiği önemli kaynaklardır. Bu kitaplar, özellikle dini inançlar, ibadetler, ahlak kuralları, aile hayatı, ticaret, sosyal yaşam ve sağlık gibi birçok konuyu kapsar. Fetva kitapları, toplumsal değişimlere paralel olarak şekillenmiş ve zaman içinde güncellenmiştir. Bu kitaplar, halkın dini sorunlarına yönelik çözüm önerilerini sistemli bir şekilde sunar ve aynı zamanda dini ilimler açısından da önemli bir kaynaktır. Bu kitaplar, dini değerlerin korunması ve çağdaş toplumsal sorunlara çözüm getirilmesi amacıyla hazırlanmıştır.¹⁸ Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından verilen karar ve fetvalardan; itikat, ibadet, yemin, adak, dua, zikir ve Kur'an ile alakalı 965 adet fetva 2014 yılında kitap olarak yayımlanmıştır. Kitabın ikinci baskısı olan 2015 yılına ait *Fetvalar* kitabında ise aile hayatı, vasiyet ve miras, ticari hayat, helaller ve haramlar, tıp ve sağlık ve sosyal hayatla ilgili birtakım fetvalar ilave edilmiş, fetva sayısı 1066'ya yükseltilek 2015 yılı sonu itibarıyla "Fetvalar" adıyla yayımlanmıştır.¹⁹

Tablo 1: Biçimsel Özelliklerin Yıl Bazlı Karşılaştırması

Özellik	2015	2020	2025
Soru-Cevap Biçimi	Soru numarası, soru metni, doğrudan cevaba geçiş	Aynı yapı	Aynı yapı
Başlık Formatı	Kalın (bold), üstte yer alıyor	Aynı	Aynı
Alt Başlık Kullanımı	Yok, ama numaralandırma net	Aynı	Aynı
Terim Açıklamaları	Parantez içinde Türkçeleştirme	Sadeleştirilmiş	Açıklama+örnek
Sayfa Alt Bilgisi	"—E-4xx s—" numaralandırma sistemi	Aynı sistem	Aynı sistem
Yazı Stili	Resmî ve klasik	Hafif sadeleşmiş	Aynı
Kaynak Gösterimi	Parantez içinde, Arapça orijinalle	Aynı	Aynı, daha sık
Görsel Öğeler	Yok	Yok	Yok

Bu tablo, fetva kitaplarında biçim açısından zaman içinde belirli özelliklerin sadeleştirildiğini ve daha düzenli bir hale getirildiğini ortaya koymaktadır. Özellikle yazı stili ve terim açıklamalarındaki değişiklikler, içeriğin daha anlaşılır ve okunabilir olmasını hedefleyen bir yaklaşımın benimsenmiş olduğunu göstermektedir. 2015, 2020 ve 2025 yıllarına ait fetva kitapları incelendiğinde, içeriklerin belirli bir tutarlılık çerçevesinde düzenlendiği gözlemlenmektedir. Her üç belgede de konu sıralaması, başlık isimleri ve soru numaralarındaki düzenin benzerliği, bu tutarlılığın bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Biçimsel açıdan da bir sadeleşme süreci dikkat çekmektedir. Özellikle 2025 yılına ait belgede, aynı içerik daha sade bir şekilde ve öğretici bir dille sunulmuş, bu da içeriğin daha erişilebilir olmasını sağlamıştır. Modernleşme bağlamında, terim açıklamalarının daha anlaşılır hale getirildiği görülmektedir. Örneğin 2015 yılına ait fetva kitabında sadeleştirilmemiş olan "mehr-i muaccel" ifadesi, 2025 yılında açıklamalarıyla birlikte verilmiştir. Bu, fetva kitaplarının toplumsal ve kültürel değişimlere uyum sağlama çabasını ve dini bilgilerin daha geniş kitlelere hitap etme amacını yansıtmaktadır. Dini kaynaklara yapılan referanslar her üç yılda da benzer bir şekilde yer almakla birlikte, 2025 yılına ait fetva kitabında bu referansların sayısının arttığı ve daha derli toplu bir şekilde sunulduğu gözlemlenmektedir. Bu durum, içeriklerin daha sistematik ve düzenli bir biçimde yapılandırılmaya çalışıldığını ve akademik bir disiplin anlayışının benimsenmiş olduğunu göstermektedir. Günlük hayatta karşılaşılan veya tartışma konusu edilen meselelere verilen cevapları içeren fetva literatürü, o dönemin toplumunun dinî, ahlâkî, hukukî, siyasî ve toplumsal yapısını yansıtmaları bakımından önemli bir

17 İbrahim Paçacı, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), "Fetva", 180.

18 DİYK, *Fetvalar* (Ankara: DİB Yayınları, 2015), 47.

19 Dadaş, "Din İşleri Yüksek Kurulu'nun Fetva Verme Süreci ve Toplumsal Yansımaları", 38.

kaynak olarak kabul edilmektedir.²⁰ 2015, 2020 ve 2025 yıllarında yayımlanan fetva kitaplarında aile hayatına dair soruların yer aldığı bölümler, toplumsal dinamiklerin ve dini anlayışların sürekliliğini göstermektedir. 2015 yılına ait fetva kitabında²¹, aile hayatına dair sorular 808. sorudan başlayıp 904. soruya kadar yer almaktadır. 2020²² basımında bu sorular 791. sorudan 885. soruya kadar uzanmaktadır. 2025 yılına ait fetva kitabında²³ ise söz konusu sorular 929. sorudan başlayıp 1029. soruya kadar devam etmektedir. Bu numara farklılıkları, fetva kitaplarının düzenli aralıklarla güncellenmesi ve yeniden düzenlenmesiyle paralel olarak, toplumun dini ihtiyaçları ve güncel sorunlarını yansıttığını göstermektedir. Fetva kitaplarının, zaman içinde gelişen toplumsal yapıyı ve değişen dinî soruları dikkate alarak revize edilmesi, İslami bilgi birikiminin canlı ve dinamik bir süreç olduğunun göstergesidir. Her bir fetva, Kur’ân ayetleri, hadisler ve İslam âlimlerinin eserlerinden doğrudan alıntılarla desteklenmiş olup, alıntılarının sonunda ilgili kaynaklar (örneğin Buhârî, Tirmizî, İbn Kudâme gibi) belirtilmektedir. Bu yöntem, fetvaların güvenilirliğini artırmakta ve İslami ilimlerin referans çerçevesini açık bir şekilde sunmaktadır. Ayrıca, fetva kitaplarındaki başlıklar ve alt başlıklar, tutarlı bir yapı içinde düzenlenmiştir. Örneğin, “evliliğin sona ermesi” başlığı altında, alt konularda çocukların velayeti kime verilir gibi spesifik meseleler ele alınmaktadır. Bu yapı, fetva kitaplarının hem okuyucuya rehberlik etme hem de belirli dini meseleler hakkında derinlemesine bilgi sağlama işlevini yerine getirmesini sağlamaktadır. Bu şekilde, fetva kitapları sadece geçmişin değil, aynı zamanda günümüzün dini sorularına da çözüm önerileri sunmakta ve İslam hukuku çerçevesinde toplumsal sorunlara ışık tutmaktadır.

Bulgular

Fetva kitapları, toplumsal dinamikler ve dini ihtiyaçlar doğrultusunda zaman içinde değişim gösterse de aynı zamanda belirli bir sürekliliği de bünyelerinde barındırmaktadır. Bu kitaplar hem dini hükümlerin açıklanmasında hem de toplumun dini sorunlarına çözüm önerileri sunulmasında önemli bir kaynaktır. Şekil 1’de, 2015, 2020 ve 2025 yıllarına ait fetva kitaplarındaki soruların benzerlik ve farklılık oranları gösterilmektedir.

Şekil 1: Aile Konulu Ortak ve Farklı Soruların Dağılımı (2015–2020–2025)

Buradan elde edilen veriler, 2015, 2020 ve 2025 yıllarına ait fetva kitaplarında soruların büyük bir kısmının benzer olduğunu ancak bir kısmının da farklılık gösterdiğini göstermektedir. Verilere göre toplam 124 soru bulunmaktadır; bunlardan 86’sı (%69) benzer, 38’i ise (%31) farklıdır. Bu durum fetva kitaplarında ele alınan soruların belirli bir sistematik içinde sunulmaya devam ettiğini ancak zamanla toplumsal dinamiklerin değişmesiyle birlikte yöneltilen soruların içerik ve temalarında farklılaşmalar yaşandığını ortaya koymaktadır. Bu değişim, geleneksel aile yapısının ötesine geçen yeni sosyal gerçekliklerin dini danışma taleplerine yansımalarını göstermektedir.

20 Şükür Özen, “Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5(2005), 254.

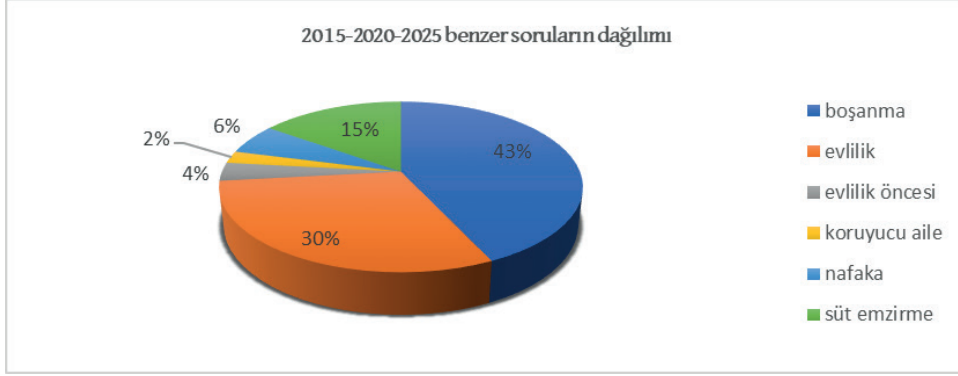
21 *DİYYK, Fetvalar* (Ankara: DİB Yayınları 3. Baskı, 2015), 425-473.

22 *DİYYK, Fetvalar* (Ankara: DİB Yayınları 7 Baskı, 2020), 411-453.

23 *DİYYK, Fetvalar* (Ankara: DİB Yayınları 12 Baskı, 2025), 557-605.

2015, 2020 ve 2025 yıllarındaki kitaplarda yer alan benzer sorular, temel dini meselelerin zaman içinde tutarlı bir şekilde ele alındığını göstermektedir. Bununla birlikte, farklı soruların varlığı, toplumsal ihtiyaçların değiştiğini ve yeni dini sorunların ortaya çıkmaya başladığını işaret etmektedir. Bu durum, fetvaların toplumsal değişimlere paralel olarak güncellendiğini ve gelişen toplumsal koşullara uyum sağlamak amacıyla yeni sorulara cevap verdiklerini göstermektedir.

Şekil 2: 2015–2020-2025 Ortak Aile Soruları: Konu Dağılımı

Bu çalışma, 2015, 2020 ve 2025 yıllarına ait Diyanet İşleri Başkanlığı *Fetvalar* kitaplarında yer alan aile hayatına dair soruları analiz ederek, toplumsal değişimlerin fetvalara nasıl yansıdığını ve Diyanet'in bu değişimlere nasıl yanıt verdiğini incelemiştir. İçerik analizi sonucunda, fetvalarda aile yapısına dair temel fıkıh konularının sürekliliği sağlanmışken, toplumsal değişimlere uyum sağlama çabaları da belirgin bir şekilde görülmüştür. Fetvalarda yer alan sorular, evlilik, boşanma, mehir gibi temel fıkıh konuları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu konular 2015, 2020 ve 2025 yıllarında da benzer bir şekilde gündemde kalmış ve toplumsal değişimlere paralel olarak gelişim göstermiştir. Boşanma ve evlilikle ilgili sorular, aile hayatının dini boyutlarını anlamaya yönelik temel sorgulamalardır. Boşanma ile ilgili sorular, %43 oranıyla en yüksek paya sahiptir. Bu, boşanmanın sadece dini bir mesele olmadığını, aynı zamanda modern toplumda evliliğin sürdürülebilirliği konusunda yaşanan zorlukların bir yansıması olduğunu gösterir. Özellikle pandeminin etkisiyle artan aile içi gerilimler ve ekonomik zorluklar, boşanma ile ilgili soruların çeşitlenmesine ve derinleşmesine neden olmuştur.²⁴ Ayrıca toplumun bu konuda dini rehberlik arayışının güçlü olduğunu göstermektedir. Evlilik öncesi sorular ise %30'luk bir oranla, evlilikle ilgili dini kuralların hala önemli bir konu olduğunu vurgulamaktadır. Süt emzirme konusundaki sorular, %15'lik bir payla, aile içindeki sorumlulukların ve çocuk bakımının dini açıdan ele alındığını gösteriyor. Nafaka soruları ise %6 ile boşanma sonrası ekonomik düzenlemelere dair dini görüş arayışını yansıtmaktadır. Koruyucu aileyle ilgili sorular ise %2 oranında yer almakta ve bu konu, toplumsal değişimle birlikte gelecekte daha fazla soruya neden olabilir. Genel olarak, evlilik ve boşanma gibi konulara yönelik yoğun ilgi, toplumsal değerlerin ve dini hükümlerin bu alanlarda hâlâ güçlü bir şekilde etkisini sürdürdüğünü göstermektedir. Öte yandan koruyucu aile gibi alternatif aile modelleri, maaş alma amacıyla gerçekleştirilen resmî boşanmalar ve bireylerin sosyal güvenlik arayışları gibi hususlar, dini rehberliğin yalnızca geleneksel meselelerle sınırlı kalmayıp modern hukuki ve toplumsal düzenlemelere de nüfuz ettiğini ortaya koymaktadır.

Araştırma bulgularına göre evlenmenin dini hükmü, kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınlar, nikâhın tescilinin şart olup olmadığı, mehrin tanımı ve hükümleri gibi ailenin temelini oluşturan konular, her üç yılda sorulmaya devam etmiştir. Bu durum, aile kurumuna dair temel dini hükümlerin önemini koruduğunu göstermiştir. Ancak 2015, 2020 ve 2025 yıllarına ait metinler aynı temel soruları ele almış olsa da kendi içerisinde dil, içerik ve sunum teknikleri açısından önemli farklılıklar göstermiştir. Örneğin nişan- nikah ilişkisi ile ilgili 2015'te 809, 2020'de 793, 2025'te 931. soru olarak yöneltilen "nişan sırasında kıyılan nikâh, nişanın bozulmasıyla sona erer mi?"²⁵ sorusunun cevabında her üç metinde, nişan sırasında kıyılan nikâhın, nişanın bozulmasıyla kendiliğinden sona ermeyeceği belirtilmiştir. Ancak bu konunun ele alınış biçimi

24 İsmail Barış-Hasan Hüseyin Taylan, "Küresel Salgın Sürecinde Türkiye'de Aile İş Sorunları", *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi* Gürsoy Akça Özel Sayısı 5 (2020), 22.

25 DİYK, *Fetvalar*, 2015, 425; DİYK, *Fetvalar*, 2020, 412; DİYK, *Fetvalar*, 2025, 558.

yıllara göre farklılaşmıştır. 2015 yılı metni, konuyu kısa ve doğrudan bir ifadeyle açıklarken, boşanma süreci ve hakemlerin rolü gibi detaylara minimal düzeyde değinmiştir. 2020 yılı metni, aynı temel bilgiyi daha ayrıntılı sunarak boşanma ve hakemlik süreçlerine daha fazla vurgu yapmıştır. 2025 yılı metni ise, içeriği daha derinleştirerek özellikle “İslam’ın ruhuna aykırı” gibi ifadelerle kadına zarar vermektan kaçınma ve boşanma durumuna dikkat çekmiştir. Ayrıca bu metinde, kadının hakları ve hakemlerin rolü daha belirgin şekilde vurgulanmıştır.

Peygamberin çok evliliği ve sebepleri konusunda “Hz. Peygamber’in çok evliliği nasıl izah edilmektedir?” (2015 yılı 827. soru, 2020 yılı 819. soru, 2025 yılı 955. soru) sorularında²⁶ her üç metin de Hz. Peygamber’in çok evliliğini “dünyevi zevklere düşkünlük” olarak yorumlamayı reddetmiş ve bu evlilikleri tebliğ-egitim ve sosyal-siyasi amaçlar üzere iki ana kategori altında incelemiştir. Bu yapısal ve içeriksel tutarlılık tüm metinlerde korunmuştur. 2025 yılı metni, 2020 yılı metni ile benzer bir içerik sunsa da daha akademik bir dil ve “Hz.” unvanıyla saygılı bir üslup kullanmasıyla öne çıkmıştır. Boşanma sözlerinin hukuki değeri ile ilgili “niyeti boşanma olmadığı halde eşe karşı tehdit unsuru olarak boşama sözlerini kullanma halinde boşanma gerçekleşir mi?” sorusunda²⁷ boşanma sözlerinin tehdit unsuru olarak kullanılması konusunda metinler aynı hukuki prensipleri paylaşmaktadır. Her üç metin, tehdit amaçlı kullanılan sözlerin boşanma yaratmayacağını ancak “boşadım” veya “boş ol” gibi açık ve net ifadelerin geçerli olacağını belirtmiştir. 2025 yılı metninde, dilsel detaylara daha fazla odaklanılarak “seni boşarım” gibi geleceğe dönük ifadelerin boşanma ifadesi olmadığı ve tehdit olarak kabul edileceği açıkça belirtilmiştir. Bu metin, Ebû Dâvûd ve Tirmizi hadislerine atıf yaparak akademik derinliğini artırmıştır. Boşanan kadının mali hakları konusunda “Boşanan kadının mali hakları nelerdir?” sorusuna tüm metinler, mehir, müt’a tazminatı, nafaka ve mesken haklarının olduğunu belirtmiştir.²⁸ 2015 ve 2020 metinleri bu konuyu daha kısa ve öz ele alırken, 2025 yılı metni daha kapsamlı bir açıklama sunmuştur. Özellikle müt’a tazminatının belirlenmesinde dikkate alınması gereken faktörler daha ayrıntılı işlenmiş ve müt’anın mehir-i mislin yarısını aşamayacağı, tarafların bu belirlemede dikkatli olması gerektiği vurgulanmıştır. Koruyucu aile ile ilgili “koruyucu aile olmanın hükmü nedir?” sorusuna 2015 ve 2020 metinleri, İslam’da evlatlık kurumunun kaldırılmış olmasına rağmen kimsesiz çocukların bakımının büyük sevap olduğu görüşünü paylaşmaktadır.²⁹ Her iki metin de evlatlık müessesesinin hukuki sonuçlar doğurmadığını ve çocuğun nesebinin koruyucu aileyle bağlanmaması gerektiğini ifade etmiştir. 2025 yılı metni, bu bilgiyi daha kısa ve net bir dille sunarak çocuğun nesebinin korunması gerekliliğini vurgulamıştır. Yapılan analizler ele alınan metinlerin yıllar içinde aynı temel sorulara verdiği cevapların, toplumdaki değişimlere paralel olarak evrildiğini göstermektedir. 2015 yılı metni daha geleneksel bir bakış açısını yansıtırken, 2020 metni bu değişimi daha modern bir şekilde ele almış, 2025 yılı metni ise toplumsal farkındalıkları göz önünde bulunduran daha kapsamlı ve akademik bir perspektif sunmuştur. Bu evrim, metinlerin sadece bilgi aktarımında bulunmadığını, aynı zamanda toplumsal değerler ve hukuki yorumlardaki güncel yaklaşımları da yansıttığını ortaya koymaktadır.

Yıllara göre farklılaşan fetva soruları zaman içinde bu alanlardaki anlayışların nasıl evrildiğini ve toplumsal değişimlerin bu evrimdeki rolünü yansıtmaktadır. Bu yıllara ait sorular incelendiğinde³⁰, soruların daha derinlemesine bir analiz ve açıklama gerektirdiği, toplumsal değişimlere duyarlılığın arttığı ve modern hukuki ihtiyaçlara daha uygun hale geldiği görülmektedir. 2015 yılına ait sorular, genellikle daha temel dini ve hukuki meseleleri ele alırken, bu dönemdeki soruların daha az ayrıntılı ve öğretici açıklamalara yer verdiği görülmektedir. Örneğin, “velisiz kıyılan nikah geçerli midir?”³¹ gibi sorular velisiz nikahın geçerli olup olmadığına dair temel bilgileri sunmuş, ancak dini kaynaklardan daha fazla açıklama yapılmadan sonuca varılmıştır. Benzer şekilde “kadının zina etmesi mehir hakkını düşürür mü?”³² sorusu, mehrin düzeltilip düşürülmeyeceği konusunda doğrudan açıklamalar sunmuş; ancak kararın ayrıntılı biçimde gerekçelendirilmediği gözlemlenmiştir. 2015 yılına ait sorular, genellikle dini hükümleri anlamaya yönelik

26 DIYK, *Fetvalar*, 2015, 437; DIYK, *Fetvalar*, 2020, 425; DİYK, *Fetvalar*, 2025, 571.

27 DIYK, *Fetvalar*, 2015, 460; DIYK, *Fetvalar*, 2020, 437; DİYK, *Fetvalar*, 2025, 584.

28 DIYK, *Fetvalar*, 2015, 459; DIYK, *Fetvalar*, 2020, 448; DİYK, *Fetvalar*, 2025, 598.

29 DIYK, *Fetvalar*, 2015, 472; DIYK, *Fetvalar*, 2020, 452; DİYK, *Fetvalar*, 2025, 603.

30 2015, 2020 ve 2025 yılına ait fetva kitaplarında aile hayatına dair farklı soruların listesine bakınız Ek 1.

31 DİYK, *Fetvalar*, 2015, 428.

32 DİYK, *Fetvalar*, 2015, 432.

olup toplumsal eşitlik gibi kavramları daha az vurgulamaktadır. Hukuki ve dini bağlamda verilen cevaplar daha kısa, doğrudan ve açıklayıcı olmaktan ziyade yüzeysel kalmıştır. Bu dönemdeki metinler, klasik dini anlayışlara dayanmakta olup toplumsal değişimlere duyarlılık açısından sınırlıdır.

2020 yılına gelindiğinde ise, sorulara verilen cevapların daha sistematik ve derinlemesine olmaya başladığı görülmektedir. 2020 yılı, bireyler arası adil ilişkilerin önemi, kadınların toplumsal yaşamda artan rolü konusunda önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu yıl içinde sorulan “Kadını gıyabında boşama geçerli midir?”³³ ve “Boşanma yetkisinin eşe veya bir başkasına devredilmesi mümkün müdür?”³⁴ gibi sorular, kadın hakları üzerine yapılan daha ayrıntılı sorgulamalara örnek teşkil etmektedir. Bu dönemde boşanma davalarının ve çocukların velayetinin ele alındığı soruların cevapları daha açıklayıcı hale gelmiş, kadının çocukların velayetini talep etme durumu netleştirilmiştir. Ayrıca 2020 yılı, COVID-19 pandemisinin etkilerinin yoğun bir şekilde hissedildiği bir dönem olmuştur. Dünya 2020 yılı başında olduğu gibi zaman zaman küresel bir salgın hastalıkla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Dünya Sağlık Örgütü, Çin’in Wuhan şehrinde ortaya çıkan ve hızla tüm dünyaya yayılan yeni tip koronavirüsün neden olduğu COVID-19 hastalığını küresel bir salgın (pandemi) olarak ilan etmiştir. Tarih boyunca zaman zaman yaşanan bu tür olağan dışı durumlar, hayatı birçok açıdan etkilemiştir.³⁵ Dünya genelinde olduğu gibi, ülkemizde de bu hastalık olumsuz etkiler yaratmıştır. Pandemi, aile içindeki gerilimleri artırmış, boşanma davalarında ve aile içi şiddet vakalarında bir artışa yol açmıştır.³⁶ Kadının ekonomik hakları ve sosyal güvenlik hakları, pandemi sürecinde daha fazla tartışılmaya başlanmıştır. Örneğin, “Kadın şahsi ihtiyacını karşılamak için kocasının parasını rızası olmadan alabilir mi?”³⁷ gibi sorular kadının ekonomik bağımsızlık hakkı üzerine yapılan tartışmaları artırmıştır. Bu sorular, pandeminin yarattığı ekonomik zorluklar ve aile içindeki gerilimlerin arttığı bir ortamda kadının haklarını savunma ve toplumsal eşitlik arayışındaki güçlükleri yansıtmaktadır.

2025 yılına ait sorular ise, meseleleri daha derinlemesine bir biçimde ele almıştır. Bu dönemde toplumsal ve dini reformlara uyum gösteren sorular öne çıkmaktadır. “Boşanma davalarında dinen boşanma hangi aşamada gerçekleşir?”³⁸ ve “Erkek evliliğin gereklerini yerine getirmiyorsa kadın boşanma talebinde bulunabilir mi?”³⁹ gibi sorular, boşanma sürecinin dini ve hukuki boyutlarını derinlemesine incelemektedir. Ayrıca “Doğum dışında kendiliğinden veya ilaç yoluyla gelen süt, mahremiyet oluşturur mu?”⁴⁰ sorusu gibi sorular, daha kapsamlı ve örneklerle detaylandırılmıştır. 2025 yılına ait sorular toplumsal değişimleri ve kadın haklarına olan duyarlılığı daha güçlü bir şekilde ele almıştır. Bu sorular kadının haklarını sorgularken, eşitlik ve adalet gibi kavramlara da güçlü bir vurgu yapmaktadır. Bu dönemde sorular modern hukuki ihtiyaçlara hitap eden daha ayrıntılı açıklamalar içermekte, İslam hukuku ve güncel hukuk arasındaki ilişki daha açık bir şekilde ele alınmaktadır. 2025 yılı, aile yapısındaki değişimlerin ve toplumsal normların hızla dönüşmeye devam ettiği bir dönemi yansıtmaktadır. Genişleyen aile kavramı ve koruyucu aile gibi yeni aile modellerinin dini açıdan sorgulandığı sorular, biyolojik aile kavramının ötesine geçmeye başlayan sosyal sorumluluk ve şefkat gibi yeni bağları yansıtmaktadır. Toplumda geleneksel aile yapılarının yerini bireylerin kendi ekonomik ve sosyal güvenliklerini sağlama sorumluluğunun aldığı görülmektedir. Bu değişim miras, maaş ve tazminat gibi konuların dini boyutunun sorgulanmasına yol açmaktadır. Bunun yanı sıra sosyal güvenlik sistemlerinin gelişmesi ve devletin sunduğu yardımların artması, aile içindeki dayanışma ağlarını zayıflatmış ve bireylerin sosyal güvenliklerini sağlama çabalarını gündeme getirmiştir. “Maddi çıkar elde etmek için boşanmak caiz midir?”⁴¹ gibi sorular modern toplumda bireylerin sosyal güvenliklerini sağlama çabasının, geleneksel aile yapısıyla bir ikilem oluşturduğunu göstermektedir. Zaman içinde soruların mahiyetindeki değişim, toplumsal dönüşümlerin ve yeni sosyal normların bir yansımasıdır. 2015 yılı soruları daha temel meseleleri ele alırken,

33 DİYK, *Fetvalar*, 2020, 440.

34 DİYK, *Fetvalar*, 2020, 432.

35 Amine Nuriye Çıtırık-Zeki Salih Zengin, “Küresel Salgın Zamanında Din Görevlileri Gözüyle Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Yaygın Din Hizmeti ve Eğitimi”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı)* (2020), 599.

36 İsmail Barış-Hasan Hüseyin Taylan, “Küresel Salgın Sürecinde Türkiye’de Aile İş Sorunlar”, 22.

37 DİYK, *Fetvalar*, 2020, 594.

38 DİYK, *Fetvalar*, 2025, 589.

39 DİYK, *Fetvalar*, 2025, 589.

40 DİYK, *Fetvalar*, 2025, 577.

41 DİYK, *Fetvalar*, 2025, 593.

2020 yılı, pandemiyle birlikte toplumsal eşitlik ve kadın haklarına dair daha derinlemesine sorgulamalara evrilmiştir. 2025 yılı ise hukuki ve dini analizlerin daha derinleştiği ve modern toplumsal ihtiyaçlara hitap eden bir dilin kullanıldığı bir dönemi simgelemektedir. Bu evrim dini hükümlerin toplumsal gerçekliklerle nasıl entegre edildiğini ve güncel hukuk ile dini normlar arasındaki ilişkiyi anlamak adına önemli bir gösterge olmaktadır.

Fetva sorularındaki dilsel farklılıklar,⁴² toplumsal ve aile yapısındaki dönüşümün bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. 2015, 2020 ve 2025 yıllarına ait aynı anlamı içeren soruların dilsel farklılıkları fetva dilindeki sadeleşme ve teknik bir seviye kazanmayı, aynı zamanda toplumsal ve aile yapısındaki değişimleri gözler önüne sermektedir.⁴³ 2025 yılına ait sorularda dilsel sadeleşme açıkça görülmektedir. Örneğin 2025 yılında “Evlenme teklifi yapılan bir kadına bir başkasının teklifte bulunması caiz midir?”⁴⁴ şeklinde kısa ve net bir ifade kullanılmışken 2020 ve 2015 yıllarındaki ifadeler daha uzun ve ayrıntılıdır: “Kendisine dünür gidilip de karar aşamasında olan ya da söz kesilen bir kadına bir başkası evlilik teklifinde bulunabilir mi?”⁴⁵ ve “Kendisine dünür gidilip de karar aşamasında olan ya da söz kesilen bir kadına bir başkası evlilik teklifinde bulunabilir mi?”⁴⁶ “dünür gitme” gibi daha geleneksel ifadelerin yerine “evlenme teklifi” gibi daha modern ve sade ifadelerin kullanılması, Diyanet’in daha geniş kitlelere özellikle genç nesillere ulaşma çabasının bir göstergesidir. Ayrıca geleneksel olarak “dünür gitme” aileler arasında resmi bir sürecin başlangıcıdır ve evliliğin aileler arası bir mesele olduğunu vurgular. “Evlenme teklifi” ise daha bireysel, modern ve kişisel bir karar alma sürecini ifade eder. Fetva sorusundaki bu değişim evliliğin artık sadece ailelerin değil daha çok bireylerin kendi kararlarıyla şekillenen bir kurum haline geldiğini göstermektedir. Bu durum, toplumsal değişimlerin ve kadın haklarındaki ilerlemenin bir yansıması olarak görülebilir.

Nikâh ile ilgili sorularda da benzer bir dil evrimi yaşanmıştır. 2025 yılında “Kişi hangi akrabaları ile evlenemez?”⁴⁷ sorusu daha kısa ve net bir biçimde sorulmuşken, 2020 yılında aynı soru daha karmaşık bir biçimde “Kişi hangi akrabaları ile evlenebilir, hangileriyle evlenemez?”⁴⁸ şeklinde sorulmuştur. 2025 yılına ait soru, toplumun artan hukuki bilincini ve daha sistematik bir yaklaşım benimsemesini yansıtmaktadır. Benzer şekilde 2025 yılında yöneltilen “Müslüman erkek gayrimüslim bir kadınla evlenebilir mi?” sorusu, daha sade ve doğrudan bir üslup taşırken, 2015 yılında sorulan “Bir Müslüman Ehl-i kitaptan biri ile evlenebilir mi?” ifadesi daha geleneksel ve klasik bir dini terminoloji içermektedir. “Ehl-i kitap” kavramı İslam fıkhında Yahudi ve Hristiyanları kapsayan teknik bir terim iken⁴⁹ “gayrimüslim” ifadesi daha genel, modern ve seküler bir kavramsallaştırmayı yansıtmaktadır.⁵⁰ Bu dilsel dönüşüm fetva dilinin modernize olma sürecini ve dini söylemlerin güncel toplumsal ihtiyaçlara uyum sağlama eğilimini ortaya koymaktadır. 2025’teki sadeleşme, fetva dilinin modernize olmasının dinî yorumların daha esnek ve toplumsal gereksinimlere uyum sağlamasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Süt akrabahığı ile ilgili sorularda da dilsel sadeleşme gözlemlenmektedir. 2015 ve 2020 yılına ait sorular daha uzun ve detaylı sorulmuşken 2025 yılına ait soru daha kısa ve net bir biçimde sorulmuştur. Örneğin 2025 yılında “Çocuğun süt gelmeyen memeyi emmesiyle süt akrabahığı oluşur mu?”⁵¹ sorusu, 2015 ve 2020’deki “Çocuğun sütsüz memeyi emmesiyle süt akrabahığı gerçekleşmiş olur mu?”⁵² sorusuna göre daha basit ve doğrudandır. Bu değişiklik, toplumda artan hukuki bilinç ve dini meselelerin daha net ve anlaşılır bir dil ile ifade edilmesine duyulan ihtiyacı gösterir. Boşanma ile ilgili sorularda dilsel farklılıklar daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. 2015 yılına ait sorular, halk arasında yaygın kullanılan ifadelerle dayalıdır. Örneğin “Üçten dokuza boş ol”⁵³ gibi halk dilindeki ifadenin yerini “Bir defada iki veya

42 2015, 2020 ve 2025 yılına ait fetva kitaplarında aile hayatına dair dilsel farklılıklar sorularının listesi bakınız Ek 2.

43 Ali Bayer, “Değişen Toplumsal Yapıda Aile”, 103.

44 DİYK, *Fetvalar*, 2025, 557.

45 DİYK, *Fetvalar*, 2020, 411.

46 DİYK, *Fetvalar*, 2015, 425.

47 DİYK, *Fetvalar*, 2025, 561.

48 DİYK, *Fetvalar*, 2020, 415.

49 Remzi Kaya, “Ehl-i Kitap”, *İslam Ansiklopedisi* (Erişim 21 Ağustos 2025).

50 Ahmet Yaman, “Gayr-ı Müslim”, *Tübitak Bilim ve Toplum Başkanlığı Popüler Bilim Yayınları* (Erişim 21 Ağustos 2025)

51 DİYK, *Fetvalar*, 2025, 576.

52 DİYK, *Fetvalar*, 2015, 469; DİYK, *Fetvalar*, 2020, 428.

53 DİYK, *Fetvalar*, 2015, 444.

üç talakla boşamanın hükmü nedir?"⁵⁴ gibi daha teknik bir ifadenin alması, boşanma konusuna yaklaşımın ciddileştiğini gösterir. Halk dilindeki ifade, boşanmanın genellikle duygusal bir anın ürünü veya bir tehdit unsuru olarak görüldüğünü yansıtabilir. Buna karşılık, "talak" ifadesi, boşanmanın dini sonuçları olan ciddi bir mesele olduğunu vurgular. Bu değişim, toplumda boşanma sürecine ve sonuçlarına yönelik bilincin arttığını ve fetva dilinin de bu hukuki farkındalıkla birlikte profesyonelleştiğini göstermektedir. Ayrıca 2025 yılında sorular daha çok detay içermekte ve "Bir kimse henüz zifafa girmeden önce karısına peş peşe üç kere 'seni boşadım' derse bu durumda kaç boşama meydana gelir?"⁵⁵ gibi sorular klasik fıkıh tartışmalarına doğrudan referans vermektedir. Bu dilsel evrim, toplumun boşanma sürecini ve talâkı artık daha ciddi bir mesele olarak ele aldığını, fetva dilinin ise artan hukuki bilinçle birlikte daha profesyonel hale geldiğini gösterir. Kadının boşanma hakkı ile ilgili sorular da yıllar içinde biçimsel ve içeriksel olarak değişmiştir. 2015 yılında kadının boşanma hakkı daha geleneksel bir biçimde sorgulanırken, 2025 yılına gelindiğinde kadının boşanma talebi daha sosyal ve psikolojik gerekçelerle desteklenmiş ve nafaka, bakım hakkı gibi konular fetva diline entegre edilmiştir. Bu dilsel değişiklik fetvaların sadece hukuki hükümleri değil aynı zamanda aile içi adaleti ve kadının toplumsal rolünün güçlenmesini de dikkate aldığını gösterir. Fetva dilinin bu şekilde daha kapsayıcı ve duyarlı hale gelmesi, Diyanet'in toplumsal değişimlere eşlik etme ve onlara yanıt verme işlevini üstlendiğinin bir göstergesidir. Zamanla fetva dilindeki değişim, toplumsal yapıyı ve aile içindeki dönüşümü de yansıtmaktadır. 2015 yılında fetva soruları, halk diline daha yakın, basit ve doğrudan sorularla sınırlıyken; 2020 ve 2025 yıllarında fetva dilindeki değişim hem dilsel sadeleşmeyi hem de daha teknik bir yaklaşımı beraberinde getirmiştir. Bu değişiklikler toplumsal bilinç ve hukuki farkındalığın arttığı, kadın hakları ve toplumsal eşitlik konularının daha fazla gündemde olduğu bir dönemi simgelemektedir. 2025 yılı, fetva dilinin yalnızca dini hüküm verme değil, toplumsal değişimlere eşlik etme işlevini de üstlendiğini göstermektedir.

Tartışma

Çalışmanın bulguları, DİYK'in fetva kitaplarında yer alan aile sorunlarına yönelik yaklaşımların, 2015-2025 yılları arasında önemli bir dönüşüm geçirdiğini göstermektedir. Bu dönüşüm, temel fıkıh konularındaki süreklilik ile toplumsal değişimlere ve yeni sosyal gerçekliklere uyum sağlama çabasının birleşimiyle karakterize olmaktadır.

Araştırmanın temel bulgusu, incelenen fetva kitaplarında soruların %69'unun benzer olmasına karşın, %31'lik kısmının farklılaşmasıdır. Bu durum, aile kurumunun temel dinamiklerinin (boşanma, evlilik, mehir gibi) süreklilik arz ettiğini ancak modern toplumun getirdiği yeni sorunların da dini rehberlik arayışına dahil olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle boşanma ve evlilik öncesi konularla ilgili soruların büyük bir kısmını oluşturması bu meselelerin toplumun gündemindeki önemini koruduğunu göstermektedir. Yıllara göre yapılan analizlerde, soruların içeriğinde ve ele alınış biçimindeki değişimler dikkat çekicidir. 2015 yılındaki sorular genellikle daha temel ve geleneksel dini meseleleri ele alırken, cevaplar kısa ve yüzeysel kalmıştır. Bu dönemdeki sorular toplumsal eşitlik ve bireysel haklar gibi kavramlara sınırlı atıfta bulunmuştur. 2020 yılı ise COVID-19 gibi küresel bir krizin etkisiyle toplumsal ve ekonomik zorlukların arttığı bir dönemi yansıtmaktadır. Bu dönemde kadının ekonomik hakları, aile içi şiddet ve boşanma davaları gibi konulara dair soruların daha sistematik ve derinlemesine sorulduğu görülmektedir. Pandemi süreci, ekonomik zorluklar ve karantina gibi faktörlerle aile içi gerilimleri, şiddet vakalarını ve boşanma davalarını artırmıştır. Bu nedenle "kadının ekonomik hakları" gibi konuların daha fazla gündeme gelmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu durum, fetvaların sadece soyut dini hükümlerle ilgilenmediğini, aynı zamanda somut toplumsal krizlere pratik çözümler aradığını gösterir.

2025 yılına gelindiğinde, soruların ve cevapların daha da derinleştiği ve akademik bir dilin benimsendiği görülmektedir. Bu dönemdeki sorular hukuki ve dini analizlerin iç içe geçtiği, modern hukuk ve İslami normlar arasındaki ilişkiyi daha net bir şekilde ele alan bir yapıya sahiptir. "Ölen yakınının maaşını alabilmek için resmen boşanan ancak evliliğini dini nikâhla sürdürenlerin durumu" gibi sorular modern sosyal güvenlik sistemleri ile geleneksel dini normlar arasında ortaya çıkan gerilimli alanlara işaret etmektedir. Bu durum,

54 DİYK, *Fetvalar*, 2025, 582.

55 DİYK, *Fetvalar*, 2025, 585.

toplumsal değişimin yalnızca aile yapısı ve dini rehberlik ilişkisini değil aynı zamanda etik ve hukuki sorumluluk alanlarını da etkilediğini göstermektedir. Söz konusu uygulama, hem sosyal güvenlik sisteminin kötüye kullanılması hem de dini değerlerin araçsallaştırılması açısından etik açıdan ciddi sakıncalar barındırmakta; dini otoritelerin fetvalarında da bu tür girişimler meşrulaştırılmamaktadır. Dolayısıyla, bu tür soruların fetva kitaplarında yer alması, sadece toplumsal bir gerçekliğe değil aynı zamanda bu gerçekliğe karşı geliştirilen normatif dini tutumlara da ışık tutmaktadır.

Çalışma, fetva dilinin zamanla sadeleştiğini ve teknik bir görünüm kazandığını da ortaya koymaktadır. 2015 yılındaki sorular halk diline daha yakınken, 2025'e doğru daha net ve hukuki terimlerin kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, "Üçten dokuza boş ol" gibi halk dilindeki bir ifadenin yerini, "Bir defada iki veya üç talakla boşamanın hükmü nedir?" gibi daha teknik bir ifadenin alması, toplumda hukuki bilincin ve farkındalığın arttığını göstermektedir. Bu dilsel sadeleşme Diyanet'in, dini bilgilerin halk tarafından daha kolay anlaşılabilir ve erişilebilir olmasını hedefleyen bir strateji izlediğini göstermektedir. Ancak dildeki bu sadeleşme, sadece toplumsal değişimlere uyum sağlama amacı taşımadığını aynı zamanda fetvaların dini içeriğini halk arasında daha geniş bir etkileşimle paylaşma çabası olarak da değerlendirilebilir.

Araştırmada, toplumsal değişimlerin özellikle kadın hakları, boşanma ve aile içindeki kadın rollerine dair fetvalarda nasıl yer bulduğuna dair önemli bulgular elde edilmiştir. Özellikle 2020 yılında, COVID-19 pandemisinin etkisiyle boşanma ve aile içi şiddet gibi konulara daha fazla yer verilmesi, dini rehberliğin toplumsal krizlere duyarlı bir şekilde şekillendiğini göstermektedir. 2025 yılına gelindiğinde toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları gibi konuların fetva literatüründe daha dikkatli ve sistematik bir şekilde ele alındığı gözlemlenmektedir. Özellikle, evlilik akdi ve boşanma süreçlerine yönelik sorular, kadının hak arama mekanizmalarına odaklanmaktadır. "Boşanma davalarında dinen boşanma hangi aşamada gerçekleşir?" ve özellikle de "Erkek evliliğin gereklerini yerine getirmiyorsa kadın boşanma talebinde bulunabilir mi?" gibi sorular, boşanma sürecinin detaylı bir incelemesini gerektirmekte ve kadının evlilikteki yükümlülükler karşısındaki haklarını sorgulayarak eşitlik ve adalet kavramlarına odaklanmaktadır. Bu dönemde kadının boşanma talebi yalnızca geleneksel fıkhi gerekçelerle değil, aynı zamanda sosyal ve psikolojik temellerle de desteklenmiştir. Bu durum aynı zamanda fetva dilinin daha kapsayıcı ve duyarlı hale geldiğinin de bir işaretidir denilebilir. Nafaka ve bakım hakkı gibi hukukun temel konuları, fetva diline entegre edilmiştir. Bu dilsel değişim, fetvaların sadece hukuki hükümleri aktarmanın ötesine geçtiğini, aile içi adaletin ve kadının toplumsal rolünün güçlenmesini gözetten bir yaklaşım sergilediğini göstermektedir. 2025 yılı aile yapısındaki değişimlerin ve toplumsal normların hızla dönüştüğü bir dönemi yansıtmaktadır. Genişleyen aile kavramı ve koruyucu aile gibi yeni aile modellerinin dini açıdan sorgulanması, sosyal sorumluluk ve şefkat vb. değerlerin daha derin bir anlam taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu gelişme, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dini rehberlik hizmetlerini, toplumun değişen sosyal ihtiyaçları ve hassasiyetleri doğrultusunda güncelleme gayretinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışma aile kurumu ve fetvalar arasındaki ilişkiyi ele alırken, yalnızca Diyanet'in fetvalarını incelemekle sınırlı kalmıştır. Diyanet, Türkiye'deki en büyük dini otorite olarak önemli bir rol oynamakla birlikte, toplumsal bakış açılarıyla karşılaştırmalı bir analiz yapılması, konuya daha geniş bir perspektif kazandırabilirdi. Ayrıca kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularına önemli bir vurgu yapılmış olsa da bu alandaki derinlemesine bir incelemenin eksikliği, kadın haklarının sosyal, kültürel ve dini bağlamda nasıl şekillendiğini daha kapsamlı bir şekilde anlamamızı zorlaştırmıştır.

Sonuç

Sonuç olarak bu çalışma, DİYK'in fetvalarının toplumsal değişimlere nasıl uyum sağladığını ve aile kurumundaki dönüşümü nasıl yansıttığını ortaya koymuştur. Fetvalar, toplumsal değişimlerin etkisiyle dilsel ve kavramsal anlamda evrilmiş, bireyler arası adil ilişkilerin önemi, kadınların toplumsal yaşamda artan rolü ve modern aile dinamiklerine dair unsurlar hakkında daha kapsamlı açıklamalara yer verilmiştir. Bu değişimler fetvaların yalnızca dini bir rehberlik işlevi görmekle kalmayıp aynı zamanda toplumsal gerçekliklerle entegrasyonu sağlamak amacıyla modernleşmeye çalıştığını göstermektedir.

Diyanet'in fetvalarındaki değişim, toplumsal ve kültürel değişimlerle uyumlu bir şekilde ilerlemiştir. Bu durum, dini rehberliğin yalnızca dini hükümlere değil aynı zamanda toplumsal normlara da duyarlı bir şekilde

şekillendiğini ve fetvalarda geleneksel aile yapılarının ötesine geçilerek modern aile dinamiklerine dair sorulara yanıt verilmesinin, dini söylem ve uygulamaların toplumsal değişimlere nasıl adapte olduğunu gözler önüne serdiğini ortaya koymaktadır. Bu çalışma, Diyanet'in geleneksel dini anlayışları korurken toplumsal hassasiyetleri ve çağdaş sorunları da dikkate alarak fetva dilini ve içeriğini sürekli olarak güncellediğini ortaya koymaktadır. Çalışma bulguları doğrultusunda, bu olumlu gelişimin sürdürülmesi ve daha da ileriye taşınması için aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

Makale, fetvaların 2015'ten 2025'e doğru daha akademik bir dil kullanarak derinleştiğini ortaya koymuştur. Bu olumlu eğilimin devamı için fetva hazırlama sürecinde sadece klasik fıkıh kaynaklarına değil, aynı zamanda güncel sosyal bilimler verilerine de başvurulması öneriler arasındadır. Bu, fetvaların toplumsal gerçeklikleri daha iyi yansıtmalarını ve modern yaşamın getirdiği karmaşık sorunlara (sosyal güvenlik, modern aile modelleri gibi) daha nitelikli çözümler sunmasını sağlayacaktır. Araştırma, fetva dilinin yıllar içinde sadeleşerek daha anlaşılır hale geldiğini ve bunun, dini bilgilerin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağladığını belirtmektedir. DİB, bu sadeleşmeyi sadece bir üslup tercihi olarak değil, aktif bir iletişim stratejisi olarak benimsemelidir.

Teknik terimlerin açıklanmaya devam etmesi ve fetvaların sadece yazılı metinler olarak değil, dijital platformlarda görsel ve işitsel içeriklerle de desteklenmesi, etkinliğin daha da artmasına katkı sunacaktır. Ayrıca Dijital platformlar ve eğitim stratejilerinin tekrar ele alınması da önemlidir. Örneğin, fetva kitaplarının güncel basımlarının dijital ortamlarda daha geniş kitlelere ulaşabilmesi için çevrimiçi platformlar üzerinden etkileşimli eğitim modülleri oluşturulabilir ve kullanıcıların sorularını anında sorabilecekleri online forumlar aracılığıyla geri bildirim alabilecekleri sistemler geliştirilebilir.

2020 ve 2025 yıllarında ortaya çıkan yeni soru tipleri toplumsal ve ekonomik değişimlerin fetva literatüründeki tematik çeşitlenmeye önemli bir katkı sağladığını göstermektedir. Pandemi sonrası yaşanan sağlık ve psikolojik sorunlar, ekonomik krizler gibi toplumsal olaylar fetva literatüründe proaktif bir yaklaşımın gerekliliğini ortaya koymuştur. DİB, toplumsal değişimlerin potansiyel dini ve ahlaki ikilemler yaratmadan önce bu sorunları öngörmeye yönelik daha önleyici bir rehberlik hizmeti sunma fırsatını değerlendirmelidir. Bu yaklaşım toplumsal huzurun korunmasına ve dini rehberliğin toplumsal ihtiyaçlara duyarlı bir biçimde şekillendirilmesine katkı sağlayacaktır.

Bu makalenin yaptığı gibi, DİYK'in kendi fetva yayınlarını düzenli olarak analiz etmesi ve bu analizlerden elde edilen bulgularla hizmet kalitesini sürekli olarak gözden geçirmesi önerilmektedir. Bu yaklaşım, kurumun halkın değişen ihtiyaçlarına ne kadar hızlı ve etkili yanıt verdiğini objektif bir şekilde değerlendirmesine olanak tanıyacak ve fetva sürecini sürekli gelişen, dinamik bir yapıya kavuşturacaktır. Diyanet'in mevcut Aile ve Dini Rehberlik Büroları (ADRB) vasıtasıyla sunduğu evlilik öncesi seminerler ve danışmanlık hizmetleri, aile içi sorunlar ortaya çıkmadan önce koruyucu bir işlev görmektedir. Bu hizmetlerin, günümüz sorunlarına (çatışma çözümü, iletişim becerileri, finans yönetimi gibi) odaklanan interaktif atölye çalışmaları ve bireysel seanslarla daha da zenginleştirilmesi önerilmektedir. Özellikle genç nesillerin evliliğe dair beklentilerini ve sorumluluklarını doğru bir şekilde anlamalarını sağlayacak programlar hayati önem taşımaktadır. Fetvalarda kadının haklarına yönelik artan vurgu, aile içi adalet kavramının merkezine yerleştirilmelidir. Her iki eşin de aile içindeki rolleri ve sorumlulukları üzerine farkındalık artırıcı çalışmalar yapılmalıdır. Bu sayede boşanmaya neden olabilecek temel sorunların kaynağında çözümü hedeflenir. Gelecekteki araştırmalar, fetvalardaki dilsel ve kavramsal değişimlerin, toplumsal yapıya nasıl daha fazla etki edebileceğini ve özellikle kadınların dini hakları ve toplumsal statülerinin nasıl şekillendiğini daha derinlemesine incelemelidir. Ayrıca dijital ortamda sunulan fetvaların erişilebilirliği artırılarak bu konuda daha fazla bireyin dini rehberlik hizmetlerinden faydalanması sağlanabilir.

Ek 1: 2015-2020-2025 Yıllarına Ait Farklı Sorular

2015-2020-2025 Farklı Sorular
2015 Yılına Ait Farklı Sorular
(812) Velisiz kıyılan nikah geçerli midir?
(819) Kadının zina etmesi mehir hakkını düşürür mü?
(824) Kişi karısını boşadıktan veya karısının ölümünden sonra baldızıyla evlenebilir mi?
(832) Eşinden ayrılıp uzun bir süre onunla görüşmeyen bir kadın eski eşiyle yeniden evlenebilir mi?
(844) Eşine "kardeşimsin" diyen kocanın nikah durumu nedir?
(848) Tecavüze uğrayan kadının evliliği devam eder mi?
(849) Zina eden kadın kocasından boşanmış olur mu?
(850) Eşi zina eden kadın boşanma davası açabilir mi?
(855) Şaka olarak "boş ol" demekle boşama gerçekleşir mi?
(868) "Şart olsun" sözünü kullanmanın hükmü nedir?
(869) Bir kimsenin eşine bir veya birkaç kez "şart olsun" demesinin hükmü nedir?
(871) Baldızıyla zina eden kişinin hanımı boş olur mu?
(876) Telefon, mesaj ve internet yoluyla boşama geçerli midir?
(884) Cinsel ilişkiyi reddetme boşanma sebebi midir?
(887) Kocasının ölüm haberini alan bir kadın başka biriyle evlenir de daha sonra eski eşi gelirse, bu kadının nikahı ile ilgili hüküm nedir?
(888) Hâkimin boşama neticesinde erkek lehine hükmettiği tazminat alınabilir mi?
(893) Bir kadının şahsi ihtiyacını karşılamak amacıyla kocasının parasını rızası olmadan alması caiz midir?
(898) Bir erkek, süt sebebiyle mahremi olan bir kadının hangi azalarına bakabilir?
(901) Süt çocuğun sütanne ve sütbabasıyla yalnız kalmasında bir sakınca var mıdır?
(911) Emzikli bebeği olan bir kadın yeniden hamile olursa bebeği emzirmeye devam edebilir mi?
(912) Bir kimse karısının eski eşinden olan çocuğunu evlat edinip malını tamamen ona bağışlayabilir mi?
2020 Yılına Ait Farklı Sorular
(802) Nikahın geçerli olabilmesi için şahitlerin özellikleri neler olmalıdır?
(805) Anne baba veya diğer velilerin tehdidiyle yapılan nikah geçerli midir?
(838) "Şart olsun" sözünü kullanmanın hükmü nedir?
(854) Kadını gıyabında boşama geçerli midir?
(867) Ölen yakınının maaşını alabilmek için resmen boşanan ama evliliğini dini nikâhla devam ettirenlerin aldıkları bu maaşlar helal midir?
(835) Boşanma yetkisinin eşe veya bir başkasına devredilmesi mümkün müdür?
(877) Mahkemenin hükmettiği tazminatı almak caiz midir?
(878) Kıdem tazminatı almak caiz midir?
(879) Kadın şahsi ihtiyacını karşılamak için kocasının parasını rızası olmadan alabilir mi?
(881) Boşanmadan sonra çocukların velayeti kime verilir?
2025 Yılına Ait Farklı Sorular
(959) Anne sütünün başka bebeklere verilmesinde dikkat edilecek hususlar nelerdir?
(966) Doğum dışında kendiliğinden veya ilaç yoluyla gelen süt, mahremiyet oluşturur mu?
(991) Erkek evliliğin gereklerini yerine getirmiyorsa kadın boşanma talebinde bulunabilir mi?"
(1000). Maddi çıkar elde etmek için boşanmak caiz midir?
(1003) Boşanma davalarında dinen boşanma hangi aşamada gerçekleşir?
(1004) Dinen evliliği sona ermiş bir kadın, resmen boşanmadan başka bir erkekle evlenebilir mi?
(1014) Boşanmadan sonra çocukların bakım hakkı kime aittir?
(1017) Kadına iddet sonrası için mahkemenin takdir ettiği nafaka, mehir borcuna mahsup edilebilir mi?
(1018) Nişanın bozulması sonucu maddi ve manevî tazminat talep edilebilir mi?
(1021) Kişi, bakımını üstlendiği (evlat edindiği) çocuğa bütün malını bağışlayabilir mi?

Ek 2: 2015-2020-2025 Yıllarına Ait Dilsel Farklılık Gösteren Sorular

2015, 2020 ve 2025 Yıllarına Ait Tüm Sorulardan Anlamı Aynı İfade Edilişi Farklı Olan Sorular
EVLİLİK ÖNCESİ
2025 (929): Evlenme teklifi yapılan bir kadına bir başkasının teklifte bulunması caiz midir?
2020 (791): Kendisine dünür gidilip de karar aşamasında olan ya da söz kesilen bir kadına bir başkası evlilik teklifinde bulunabilir mi?
2015 (808): Kendisine dünür gidilip de karar aşamasında olan ya da söz kesilen bir kadına bir başkası evlilik teklifinde bulunabilir mi?
EVLİLİK (NİKAH)
2025 (934): Kişi hangi akrabaları ile evlenemez?
2020 (796): Kişi hangi akrabaları ile evlenemez?
2015 (834): Kişi hangi akrabaları ile evlenebilir, hangileriyle evlenemez?
2025 (935): Müslüman erkek gayrimüslim bir kadınla evlenebilir mi?
2020 (797): Ehl-i kitaptan biri ile evlenilebilir mi?
2015 (837): Bir müslüman Ehl-i kitaptan biri ile evlenebilir mi?
2025 (937): Nikâhın tescili şart mıdır?
2025 (940): Gizli nikâhın hükmü nedir?
2020 (799): Nikâhın tescili şart mıdır?
2020 (803): Gizli nikâhın hükmü nedir?
2015 (815): Nikahın tescili şart mıdır? Gizli nikahın hükmü nedir?
2025 (952): Ehl-i kitaptan olan kadının nikahı nasıl kıyılır? Şahitlerin Ehl-i kitaptan olmaları caiz midir?
2020 (816): Ehl-i kitaptan olan bir kadın ile evlenilmesi halinde nikâh nasıl kıyılır? Şahitlerin Ehl-i kitaptan olmaları caiz midir?
2015 (839): Ehli kitaptan olan kadının nikahı nasıl kıyılır? Şahitlerin ehli kitaptan olmaları caiz midir?
SÜT EMZİRME (RADA')
2025 (960): Çocuğun süt gelmeyen memeyi emmesiyle süt akrabalığı oluşur mu?
2020 (823): Çocuğun süt gelmeyen memeyi emmesiyle süt akraba zı gerçekleşmiş olur mu?
2015 (905): Çocuğun sütsüz memeyi emmesiyle süt akrabalığı gerçekleşmiş olur mu?
2025 (961): Bir kadının kendi çocukları dışında farklı doğumlarda emzirdikleri arasında sütkardeşliği olur mu?
2020 (824): Bir kadının başka başka doğumlarda emzirdiği iki çocuk sütkardeş olur mu?
2015 (900): Bir kadının başka başka doğumlarda emzirdiği iki çocuk sütkardeş olur mu?
BOŞANMA (TALÂK)
2025 (976): Bir defada iki veya üç talakla boşamanın hükmü nedir?
2020 (839): "Üçten dokuza boş ol" diyen kişinin eşi kaç talakla boşanmış olur?
2015 (840): "Üçten dokuza boş ol" diyen kişinin eşi kaç talakla boşanmış olur?
2025 (984): Bir kimse henüz zifafa girme d e n önce karısına peş peşe üç kere "seni boşadım/boş ol" veya tek seferde "üç talakla boşsun/ boşadım" derse bu durumda kaç boşama meydana gelir?
2020 (849): Henüz zifafa girilmeyen eş peş peşe üç kere boşanırsa kaç boşama (talak) meydana gelir?
2015 (851): Henüz zifafa girilmeyen eş peş peşe üç kere boşanırsa kaç boşama (talak) meydana gelir?
2025 (991): Erkek evliliğin gereklerini yerine getirmiyorsa kadın boşanma talebinde bulunabilir mi?
2020 (857): Koca evliliğin gereklerini yerine getirmiyorsa kadın boşanma talebinde bulunabilir mi?
2015 (885): Koca evliliğin gereklerin yerine getirmiyorsa kadın boşanma talebinde bulunabilir mi?
2025 (1002): Mahkeme sonuçlanmadan önce boşanma davasından vazgeçilirse evliliği sürdürmenin bir sakıncası olur mu?
2020 (869): Mahkeme sonuçlanmadan önce boşanma davasından vazgeçilirse evliliği sürdürmenin bir sakıncası olur mu?
2015 (878): Boşanmak için mahkemeye müracaat edilip mahkeme sonuçlanmadan boşanmadan vazgeçilirse evliliği sürdürmenin bir sakıncası olur mu?

Kaynakça / Reference

- 1961 Anayasası. "Md. 154". Erişim 21 Ağustos 2025. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/>
- Balıkçı, Ayşe Betül. "Aile ve Manevi Destek Hizmetlerinin Fonksiyonları Üzerine Nitel Bir Çözümleme". *İlahiyat* 14 (Haziran 2025), 137-157.
- Barış, İsmail-Taylan, Hasan Hüseyin. "Küresel Salgın Sürecinde Türkiye'de Aile İşi Sorunlar". *Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi Gürsoy Akça Özel Sayısı* 5 (2020), 13-32.
- Creswell, John W. *Nitel Araştırma Yöntemleri*. çev. Mesut Bütün- Selçuk Beşir Demir. Ankara: Siyasal Kitapevi, 2020.
- Çelik, Celaleddin. "Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din Paradigmatik Anlam ve İşlev Farklaşması". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 8 (2010), 25-35.
- Çıtırık, Amine Nuriye-Zengin, Zeki Salih. "Küresel Salgın Zamanında Din Görevlileri Gözüyle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yaygın Din Hizmeti ve Eğitimi". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı)*, 599-624.
- Dadaş, Mustafa Bülent. "Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulu'nun Fetva Siyaseti". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 13 (25-26) (2015), 37-74.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Din İşleri Yüksek Kurulu Uygulama Genelgesi". Erişim 21 Ağustos 2025. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=633&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- DİYK, Din İşleri Yüksek Kurulu. "Mevzuat". Erişim 21 Ağustos 2025. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=633&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- DİYK, Din İşleri Yüksek Kurulu. "Hakkımızda". Erişim 21 Ağustos 2025. https://kurul.diyamet.gov.tr/HakkimizdaDIYK_Fetvalar. Ankara: DİB Yayınları 3. baskı, 2015.
- DİYK, Din İşleri Yüksek Kurulu. *Fetvalar*. Ankara: DİB Yayınları 7. baskı, 2020.
- DİYK, Din İşleri Yüksek Kurulu. *Fetvalar*. Ankara: DİB Yayınları 12 baskı, 2025.
- Erbaş, Ali. "Diyanet İşleri Başkanlığı" *Türk Maarif Ansiklopedisi*. Erişim 21 Ağustos 2025. <https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/diyamet-isleri-baskanligi>
- Kaya, Remzi. "Ehl-i Kitap". *Türkiye İslam Ansiklopedisi*. Erişim 21 Ağustos 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ehl-i-kitap>
- Kurt, Rahmet. "Fetvada Değişim Açısından Hanefi Mezhebinde İnsan Bedeni ile İlgili Fetvaların Tahlihi". (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 51-93.
- Okumuş, Ejder. "Toplumsal Değişim ve Din". *Din Sosyolojisi El Kitabı* ed. Niyazi Akyüz vd. 271. Ankara: Grafiker Yayınları, 4. Basım, 2016.
- Özen, Şükrü. "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5(2005), 249-378.
- Paçacı, İbrahim. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Wael B. Hallaç. "Fetvalardan Fürûa: İslâm Fürû-i Fıkıhında Gelişim ve Değişme". çev. Muharrem Midilli. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 411 (Haziran 2023), 243-280.
- Yaman, Ahmet. "Gayr-ı Müslim". *TÜBİTAK Bilim ve Toplum Başkanlığı Popüler Bilim Yayınları*. Erişim 21 Ağustos 2025. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/gayr_i_muslim
- Yenice, Ali Can-Bektaş, İsmail. "Türkiye'de Şeri Yönetişim: Din İşleri Yüksek Kurulu Örneği". *İnsan ve Toplum* 12/4 (2022) 99-136.
- Yıldırım, Ali – Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2005.
- Yücel, Fatih. "Fetvanın Değişim Gerekçelerine Güncel Bir Bakış -Din İşleri Yüksek Kurulu Karar ve Fetvaları Örneği". *Diyanet İlmî Dergi* 58 (2022), 1125-1156.